

Vývoj úverov a zadlženosti domácností na Slovensku v porovnaní s ostatnými krajinami Európskej únie¹

Development of loans and indebtedness of households in Slovakia in comparison with other countries of European Union

Juraj DEDINSKY

Abstrakt

Rast zadlženosti domácností predstavuje jeden z hlavných trendov na globálnom bankovom trhu. Jeho rast môže pomôcť prehĺbovaniu finančného systému a z krátkodobého hľadiska pôsobiť pozitívne, avšak pri jeho nadmernom zvyšovaní môže v určitom bode znamenať problém pre finančnú stabilitu ekonomiky. Téma je veľmi relevantná aj pre slovenský bankový sektor, pretože dlh domácností rástol v poslednom období vysokým tempom. Tento príspevok sa zameriava na rast dlhu od roku 2010 do roku 2020 na Slovensku a v krajinách Európskej únie. Hlavným cieľom je preskúmať jeho vývoj a porovnať jeho úroveň medzi jednotlivými krajinami. Cieľom je taktiež popísať makroprudenciálne opatrenia, ktoré sa v posledných rokoch aplikovali s cieľom zamedziť nadmernej zadlženosti domácností.

Kľúčové slová: dlh, domácnosti, úvery, zadlženosť, makroprudenciálna politika

Abstract

The growth of household indebtedness is one of the main trends in the global banking market. Its growth may help deepen the financial system and be positive in the short term, but if it increases excessively, it may in some cases be a problem for the financial economy. The topic is also very relevant for the Slovak banking sector, as household debt recently grew at a high rate. This contribution focuses on debt growth from 2010 to 2020 in Slovakia and the countries of the European Union. The main goal is to examine its development and compare its level between countries. The aim is also to describe the macroprudential measures that have been applied in recent years to prevent household over-indebtedness.

Keywords: debt, households, loans, indebtedness, macroprudential policy

JEL classification: G21, R29

¹Tento článok je výstupom vedeckého projektu VEGA 1/0221/21 „Úrokové sadzby v prostredí s digitálnou menou centrálnej banky“ a projektu I-21-104-00 „Analysis of the heterogeneity of euro area countries and its implications for the implementation of the ECB’s monetary policy“

Úvod

Rast zadlženosti domácností sa vo všeobecnosti považuje za jedno z hlavných rizík pre finančnú stabilitu krajín. Úroveň dlhu sa stala terčom pozornosti aj v poslednom období, kedy viacero krajín vrátane Slovenska aplikovalo moratórium, respektíve odklad splátok na jednotlivé typy úverov v snahe zabrániť zvyšovaniu zlyhaných úverov v ekonomike počas pandemického obdobia.

Dlh domácností je podľa OECD definovaný ako všetky záväzky domácností (vrátane neziskových inštitúcií slúžiacich domácnostiam), ktoré vyžadujú platby úrokov alebo istiny od domácností veriteľom k pevným dátumom v budúcnosti. Vypočítava sa ako súčet úverov (predovšetkým hypotekárnych a spotrebiteľských) a ostatných záväzkov.

Zadlžovanie domácností nemusí byť vždy nutne negatívne. Prístup k úverom je základnou finančnou službou podporujúcou chod hospodárstva a udržiavanie vyrovnaného ekonomického života. Úver môže pomôcť dlžníkovi získať potrebné finančné aktíva, ako je napríklad nehnuteľnosť na bývanie. Tento dlh sa však môže stať problémom, ak dlžník nespláca úver v stanovenom termíne. Pri pochopení podstaty osobného dlhu je dôležité rozlišovať medzi nevyhnutnosťou a výberom. Domácnosti s vyšším príjmom sa môžu rozhodnúť pre úver, aby si kúpili drahšie statky, respektíve zlepšili svoju životnú situáciu. Osobný dlh ako nevyhnutnosť znamená, že domácnosti sa spoliehajú na úvery, aby mohli vyžiť. Títo dlžníci môžu v závislosti od svojej potreby a prístupu k úverom dokonca zaplatiť na úrokoch a iných nákladoch pri čerpaní výrazne viac ako domácnosti s vyšším príjmom. Preto si možno budú musieť požičiavať ešte viac, aby udržali krok so splátkami a upadnúť do dlhovej pasce, ktorá môže mať za následok vážne a dlhodobé finančné ťažkosti. (Laioje, 2020)

V posledných rokoch sme na Slovensku, ale aj v niektorých iných krajinách Európskej únie mohli vidieť pomerne silný rast úverov, primárne ťahaný silným dopytom na trhu nehnuteľností. Úvery, najmä hypotekárne, tvoria najväčšiu zložku dlhu domácností. Keď sa ceny nehnuteľností zvýšia, domácnosti si musia na kúpu domu požičiavať väčšie sumy. Existujúci majitelia domov sa tiež môžu cítiť bohatší a požičiavať si za ich zvýšený kolaterál na financovanie výdavkov na spotrebný tovar a služby. Nadmerné zadlžovanie, pokiaľ nie je správne regulované, pritom môže viesť k rôznym bankovým, či hospodárskym krízam. (OECD, 2017).

Z historického hľadiska je dlh domácností najvyšší v rozvinutejších krajinách s vyspelým bankovým sektorom avšak v poslednej dekáde sme mohli vidieť pomerne silný rast

úverov aj v menej rozvinutých krajinách Európskej únie. Dynamický rast úverov je v slovenskom bankovom sektore je úzko spojený s vývojom na trhu bývania. Národná banka Slovenska považuje za dominantný faktor dopytu po úveroch na bývanie hlavne klesajúce úrokové sadzby. Pokles súvisel s uvoľnenou menovou politikou, intenzívnou konkurenciou medzi bankami, ktorú akcelerovali aktivity finančných sprostredkovateľov, ale aj klesajúca miera kreditného rizika. Reálne úrokové miery sa navyše po započítaní inflácie od roku 2018 dostali do záporných hodnôt, čo znásobuje silný dopyt po úveroch v slovenskom bankovom sektore.

Cieľ a metódy práce

Hlavným cieľom tohto príspevku je porovnať rast úverov a zadlženosti domácností na Slovensku a v krajinách Európskej únie v prostredí nízkych úrokových sadzieb a uvoľnenej menovej politiky. Čiastkovým cieľom je taktiež opísať makroprudenciálnu politiku národných bánk v krajinách s cieľom obmedziť rizikové úverovanie.

V práci sú využívané primárne dáta ohľadom dlhu domácností a dlhu neziskových inštitúcií slúžiacim domácnostiam, ich vývoja a pomeru k hrubému domácejmu produktu v jednotlivých krajinách. Tieto dáta sú čerpané z databázy Eurostat. Pre sledovanie zmien v štruktúre dlhu, úrokových sadzieb a vývoja jednotlivých typov úverov na slovenskom bankovom trhu bola využívaná makroekonomická databáza Národnej Banky Slovenska.

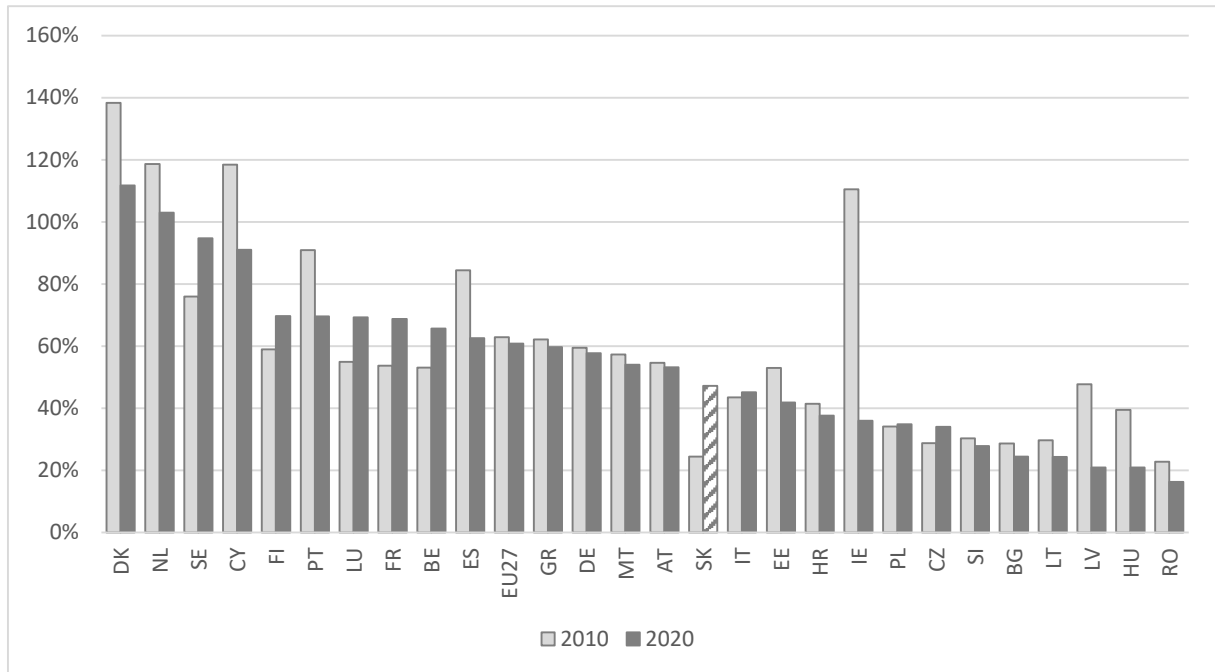
Vývoj zadlženosti

Historicky je dlh najväčší vo vyspelejších ekonomikách západnej Európy, respektíve v Škandinávii. Na Slovensku dosiahla zadlženosť v roku 2020 level 47% hrubého domáceho produktu, čo krajinu zaradzuje na 16 miesto z 27 členských krajín Európskej únie. Toto číslo sa kontinuálne navyšuje od roku 2010, kedy bolo na úrovni 24% a nižšia zadlženosť bola iba v Rumunsku. Medzi rokmi 2010 a 2020 sa zadlženosť v pomere k hrubému domácejmu produktu zvýšila iba v deviatich krajinách, kde Slovensko patrí medzi najvýraznejšie nárasty. 47% predstavuje najvyššie číslo zo strednej a východnej Európy, dokonca vyššie ako relatívna zadlženosť domácností v pomere k hrubému domácejmu produktu v Taliansku.

Podľa analýz Medzinárodného menového fondu sa nepriaznivé dopady na ekonomický rast v dlhodobom horizonte začínajú objavovať už pri 30%. Štúdia z roku 2017 ukazuje, že dlh domácností krátkodobo zvyšuje spotrebu a rast hrubého domáceho produktu, väčšinou do jedného roka. Naopak, zvýšenie pomeru dlhu domácností k HDP o 1 percentuálny bod má tendenciu z dlhodobého hľadiska znižovať rast o 0,1 percentuálneho bodu. Negatívne dlhodobé

vplyvy na spotrebu majú tendenciu zosilniť, keď pomer dlhu domácností k hrubému domácejmu produktu prekročí 60 % (Lombardi a kol., 2017). Zadlženosť nad 60% aktuálne evidujeme v 11 krajinách Európskej únie. Naopak, pomer pod 30% má iba 6 krajín.

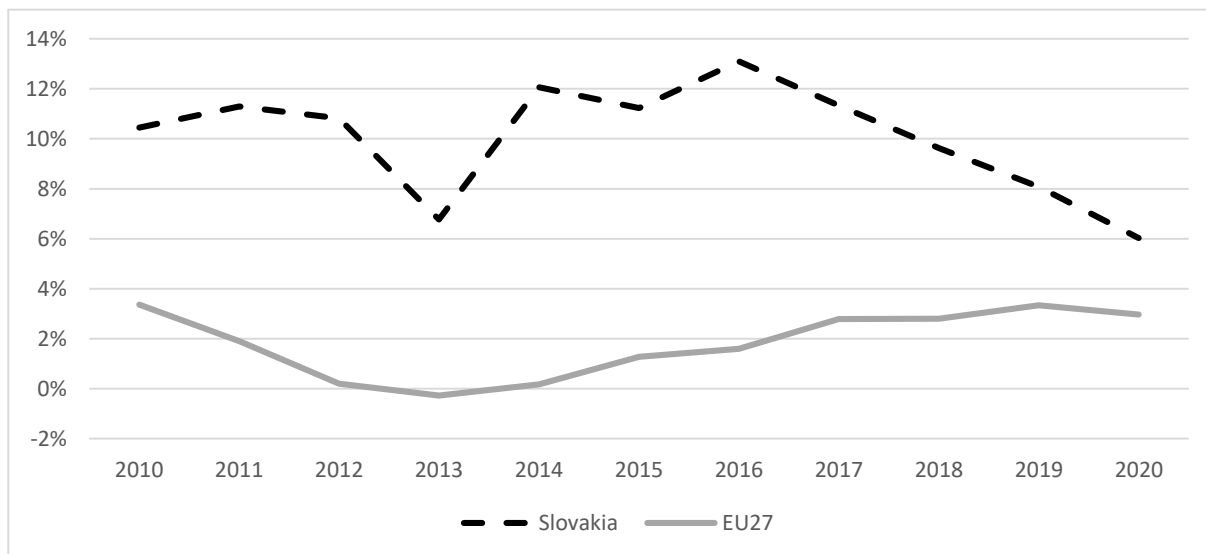
Graf č.1 – Zadlženosť domácností v porovnaní s HDP v rokoch 2010 a 2020

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa dát z Eurostat

Pri porovnaní medziročného vývoja kumulatívneho objemu úverov na Slovensku a ostatných krajinách Európskej únie môžeme vidieť, že tento rast je dlhodobo nad priemernou úrovňou. Najvyššia medziročná zmena v danom období bola na Slovensku dosiahnutá v roku 2016, kedy predstavovala približne 13%.

Graf č.2 – Vývoj medziročných zmien celkového objemu zadlženosti domácností medzi rokmi 2010 až 2020

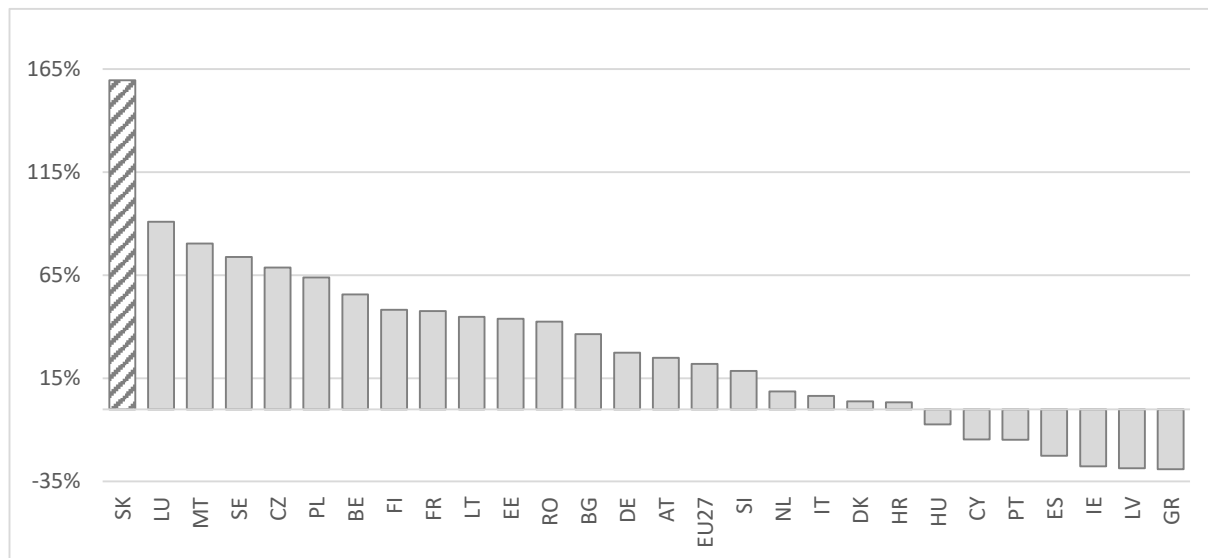
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa dát z Eurostat

V roku 2016 zároveň prišla do platnosti aj nová smernica o úveroch na bývanie a Národná banka Slovenska začala postupne sprísňovať podmienky na trhu úverov zavedením limitov na ukazovatele zabezpečenia úveru (LTV), schopnosti spotrebiteľa splácať úver (DSTI), celkovej zadlženosti (DTI) a maximálnu lehotu splatnosti spotrebiteľských úverov a úverov na bývanie. Zavedenie týchto, ale aj mnoho ďalších obmedzení a regulácií na slovenskom bankovom trhu malo výrazný vplyv pri ďalšom znižovaní medziročných prírastkov úverov.

Napriek tomu sú avšak tieto zmeny výrazne vyššie, ako v ostatných krajinách Európskej únie, kde sa celkový objem úverov vôbec nezvyšuje takým výrazným tempom a v období dlhovej krízy sa dokonca pohyboval okolo úrovne 0%. V posledných rokoch môžeme vidieť rastový trend, ktorý je zatiaľ stále výrazne nižší, ako čísla v slovenskom bankovom sektore.

Celkovú zmenu úverov v absolútnej hodnote medzi rokmi 2010 a 2020 v rámci 27 krajín Európskej únie môžeme vidieť na grafe č.3. Jednoznačne najvyššiu zmenu, ako už naznačoval aj predošlý graf, zaznamenali domácnosti na Slovensku. Navyše, úrokové sadzby na nové úvery na bývanie neustále klesajú a v druhej polovici roka 2021 dokonca klesli pod hranicu 1%, čo Slovensko zaradzuje medzi krajiny s najnižšími úrokovými sadzbami na tieto typy úverov v Európe. Naopak, výrazný pokles celkových úverov nastal hlavne v krajinách PIIGS s výnimkou Talianska, kde avšak taktiež úvery veľmi nenarástli. V rámci krajín V4 zaznamenali nárast okrem Slovenska aj Česko a Poľsko, kde sú avšak úrokové sadzby na nových úveroch kvôli rozdielnej menovej politike národných bánk podstatne vyššie.

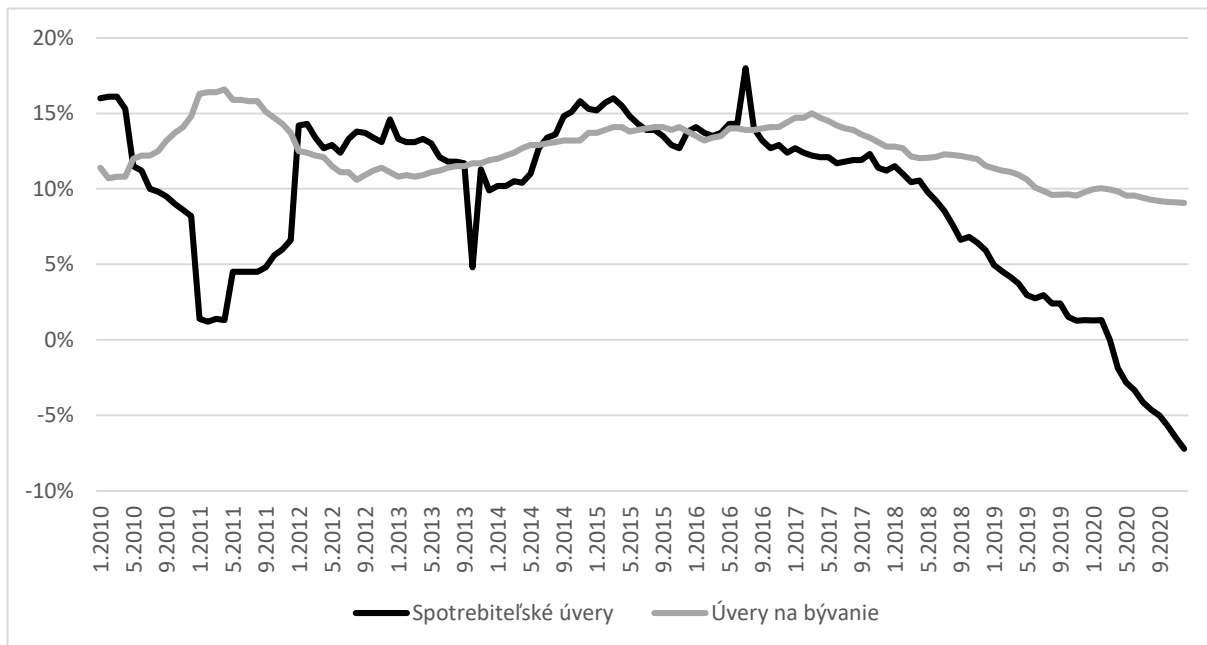
Graf č.3 – Zmena celkového objemu zadlženosti medzi rokmi 2010 až 2020

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa dát z Eurostat

Pri sledovaní výšky dlhu je veľmi dôležité sledovať aj jeho štruktúru. Ku koncu roku 2020 predstavovali úvery na bývanie až 81% celkového objemu úverov, 14% spotrebiteľské a 5% ostatné typy. Ak by sme sa pozreli na vývoj týchto úverov medzi rokmi 2010 až 2020, tak v prvej polovici tohto obdobia bol ich vývoj s výnimkou od polovice 2010 až 2011 veľmi podobný. Zmena nastala po postupnom sprísňovaní makroprudenciálnej politiky Národnej banky Slovenska od roku 2016, kedy sa rast spotrebiteľských úverov spomalil a od roku 2020 dokonca celkový objem medziročne klesá. Celkový dlh je teda tvorený primárne z úverov na bývanie, ktoré sú zvyčajne zabezpečené nejakým typom nehnuteľnosti.

Graf č.4 – Vývoj poskytovaných úverov pre domácnosti na Slovensku

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa dát z Národnej Banky Slovenska

Významnému rastu dlhu na Slovensku podľa analýz Národnej banky Slovenska pomáhali hlavne nízke úrokové sadzby, priaznivá makroekonomická situácia a vývoj na trhu bývania. Rast cien nehnuteľností môže na riadenie vysokej zadlženosti avšak vplývať aj pozitívne. Rastom ich ceny sa priamoúmerne zvyšujú aj finančné aktíva domácností a úvery potom tvoria menšiu časť ich hodnoty. Napriek tomu ale stále patria finančné aktíva slovenských domácností medzi najnižšie v Európe.

Makroprudenciálna politika

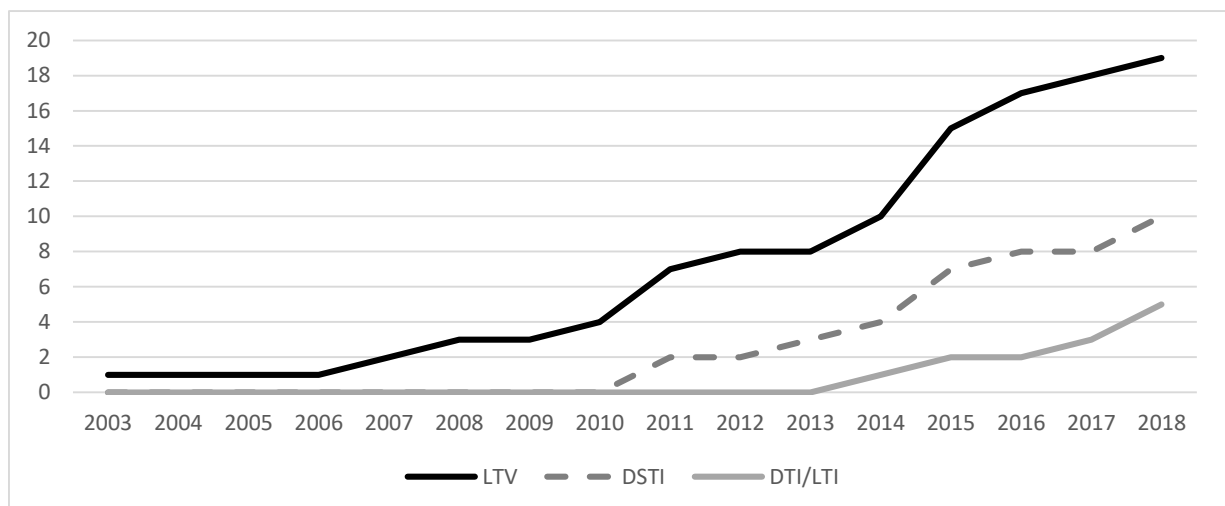
V súvislosti s rizikami spojenými s nadmerným zadlžovaním domácností sa v priestore Európskej únie vytvorilo viacero makroprudenciálnych opatrení spojených s úvermi na bývanie, ktorých aplikovanie sa líši v závislosti od jednotlivých krajín. Medzi najaktívnejšie patria v zavádzaní týchto pravidiel krajiny strednej a východnej Európy, ale postupne sa pridávajú aj ostatné krajiny. Makroprudenciálna politika v Európe je v súlade s cieľom obmedziť systémové riziko, ktoré môže ovplyvniť všetky časti finančného systému a spôsobiť negatívne dôsledky pre celú ekonomiku. (Arena a kol., 2020).

Medzi samotné opatrenia môžeme zaradiť napríklad:

1. Limit na ukazovateľ zabezpečenia úveru na bývanie (LTV), ktorý predstavuje pomer výšky hypotéky k odhadnutej cene nehnuteľnosti.
2. Limit na ukazovateľ schopnosti spotrebiteľa splácať úver (DSTI)
3. Limit na ukazovateľ celkovej zadlženosti k príjmu (DTI), respektíve úveru k príjmu (LTI)
4. Kapitálové požiadavky

Na grafe č.5 môžeme vidieť adopciu spomínaných opatrení v rámci Európskych krajín od roku 2003 do 2018. Najviac používané limity sú podľa tejto štatistiky zatiaľ na LTV, ktoré sa využívajú až v 19 krajinách a líši sa veľkosťou v rozmedzí od 30 až do 100%, hlavne ale medzi 60-95%. Nasleduje potom DSTI, ktoré bolo k roku 2018 aktívne v 15 krajinách a najmenej zatiaľ DTI/LTI v 5 krajinách. V podmienkach slovenského bankového sektora máme v platnosti všetky 3 limity.

Graf č.5 – Adopcia makroprudenciálnych opatrení v rámci Európskych krajín

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov z Medzinárodného menového fondu

Efektivita jednotlivých politík sa pravdepodobne ukáže až v nasledujúcich rokoch. Okrem regulácie samotných bánk avšak ešte do tejto problematiky vstupujú aj noví hráči na finančnom trhu – fintech a big tech spoločnosti, ktorých regulácia ešte nedosahuje level tradičných bankových domov a predstavujú zaujímavú výzvu bankový dohľad nie len v Európskej únii, ale na celom svete.

Záver

Zadlženosť domácností predstavuje jeden zo základných parametrov, ktoré sleduje Národná banka Slovenska v súvislosti so stabilitou finančného a bankového sektora. Ako sme

na jednotlivých grafoch mohli vidieť, rast úverov bol na Slovensku v poslednej dekáde mimoriadne vysoký, na čo reagovala aj regulácia v podobe zavedenia nových limitov v súvislosti s poskytovaním úverov. Tieto makroprudenciálne politiky začínajú byť rozšírené naprieč celou Európou a majú významne pomôcť so systémovým rizikom plynúcim z nadmerného zadlžovania.

V rámci ukazovateľa dlhu domácností k hrubému domácejmu produktu sa Slovensko posunulo z 26 na 16 miesto, čím preskočilo všetky krajiny strednej a východnej Európy. Celkový rast dlhu domácností od roku 2010 do roku 2021 predstavoval približne 160%, čo je najväčšie číslo v rámci všetkých členských štátov Európskej únie. Z pohľadu V4 za tieto roky rástol aj dlh v Čechách a v Poľsku. Naopak v Maďarsku dlh poklesol, rovnako aj v krajinách PIIGS, s výnimkou Talianska.

Ak by sme sa pozreli na rast úverov na Slovensku z pohľadu jednotlivých typov úverov, môžeme vidieť, že tento rast je v poslednom období ťahaný primárne úvermi na bývanie, určenými na kúpu nehnuteľností. Dynamickému rastu dlhu v poslednej dekáde pravdepodobne pomáhali hlavne klesajúce úrokové sadzby a priaznivá makroekonomická situácia.

Medzinárodný menový fond odhaduje prvé nepriaznivé dopady na ekonomický rast v dlhodobom horizonte už pri 30% dlhu domácností k hrubému domácejmu produktu a s ďalším rastom dlhu aj priamy vzťah s možnosťou vzniku ekonomickej krízy. Viaceré štúdie taktiež odhadujú určitý bod zlomu, kedy ďalšie úvery prestávajú byť pre danú ekonomiku pozitívne, ale naopak pôsobia negatívne. Je preto dôležité tejto problematike venovať pozornosť aj v nasledujúcom období.

Použitá literatúra

- [1] Arena, Marco & Chen, Tingyun & Choi, Seung & Geng, Nan & Gueye, Cheikh & Lybek, Tonny & Papageorgiou, Evan & Zhang, Yuanyan, 2020. Macroprudential Policies and House Prices in Europe. Departmental Papers / Policy Papers. 20. 10.5089/9781513512259.087.
- [2] Atif Mian & Amir Sufi & Emil Verner, 2017. Household Debt and Business Cycles Worldwide, The Quarterly Journal of Economics, Oxford University Press, vol. 132(4), pages 1755-1817.

- [3] European Systemic Risk Board, July 2021. A Review of Macroprudential policy in the EU in 2020. Dostupné na
<https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/reports/review_macroprudential_policy/esrb.report.20210701_review_macroprudential_policy_2020~ac542128f9.en.pdf?ab5fc916647bd630364f87caaafaeedd>
- [4] International Monetary Fund. 2021. Global Financial Stability Report—COVID-19, Crypto, and Climate: Navigating Challenging Transitions. Washington, DC, October.
- [5] International Monetary Fund, 2017. Global Financial Stability Report: Is Growth at Risk? Dostupné na internete
<<https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2017/09/27/global-financial-stability-report-october-2017>>
- [6] Lajoie, Amie, 2015. Exploring Household Debt in Ireland. TASC. ISBN 978-1-9993099-6-1
- [7] Marco Jacopo Lombardi & Madhusudan Mohanty & Ilhyock Shim, 2017. The real effects of household debt in the short and long run, BIS Working Papers 607, Bank for International Settlements.
- [8] Národná banka Slovenska, Správa o Finančnej stabilite, November 2021. ISSN 1338-6123
- [9] OECD, 2017. Statistical Insights: What does household debt say about financial resilience? Dostupné na:
<<https://www.oecd.org/fr/sdd/cn/statisticalinsightswhatdoeshouseholddebtsayaboutfinancialresilience.htm>>
- [10] Sierminska, Eva. 2014, Indebtedness of households and the cost of debt by household type and income group. Research note 10/2014, European Commission.
- [11] Tomás, Inês & Barradas, Ricardo, 2021. Household Indebtedness in the European Union Countries: Going Beyond the Mainstream Interpretation.

Kontaktné informácie

Ing. Juraj Dedinský

Katedra bankovníctva a medzinárodných financií

Národohospodárska fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava – Petržalka

Vedecký časopis FINANČNÉ TRHY, Bratislava, Derivat 2022, ISSN 1336-5711, 1/2022

Slovenská republika

juraj.dedinsky@euba.sk